

# Gróf Széchenyi István „tévedései”<sup>1</sup>

Dr. Gesztesi Tamás, Szekszárd

Gróf Széchenyi István százada, melyben élt, tanított és alkotott, nem ismerte fel benne a nemzet prófétáját. Ez az utána következő kor feladata lett. E kor nem hagyott kétséget afelől, hogy Széchenyi István eszmevilága a nemzet útja lesz. Érdekes, hogy ezt már a gróf életében megjósolta. „Metternich rendszerének az ő életével vége lesz, az enyém pedig csak halálom után fog kezdődni” – olvashatjuk a Naplóban (ez a legtöbbet idézett Széchenyi mondás). Wesselényi Miklós mondta még a gróf életében Széchenyiről: „*eleven fényű fáklya, mely nem ötven évekre való, hanem örökké tartó.*”. Fekete József és Váradi József (1) nagy és jelentős gyűjtést adtak közre Széchenyiről és ebben írják: „*Metternich, a Caesarok, a Napóleonok és a Wilsonok rendszere nem élte túl alkotójukat, de a Legnagyobb Magyar génusza a cenki kriptá lezárása után kezd szárnyalni, a fáklyája 100 év után hatalmasabban fénylik, mint a korban, mely hozzá közel volt.*”. Ez a késleltetett hatás és génusz-felismerés derül ki összeállításunkból, hol néhány irodalmi Széchenyi minősítést gyűjtöttünk össze.

1. Legnagyobb magyar (Kossuth Lajos)
2. Leghívebb magyar (Kemény Zsigmond)
3. Eleven fényű fáklya (Wesselényi)
4. Eszmevilága a nemzet útja lesz (Metternich)
5. Bölcs és józan reálpolitikus (Babits Mihály)
6. A nemzet bibliájának megalkotója (Szinyei- Merse Jenő, kultuszminiszter)
7. Magányos pyramis (Szegfű)
8. A reformok gigantikus zsenije (Schandl Károly)

Ezek a megállapítások nem segítik elő, hogy egy nagy egyéniség emberi mivoltát „tévedéseivel” állítsuk szembe. Persze nyilvánvaló, hogy ezek a „tévedések” eltörpülnek a pozitívumokkal való összevetésekben. Félelmemet csökkentette, emberi oldalának megmutatását alátámasztotta, hogy Németh László a következőket állapította meg: „*Házassági terveiben még szerencsétlenebb, mint katonai pályájában*”. Emberi mivoltát

---

<sup>1</sup> Halálának 150 éves évfordulóján, Szekszárdon tartott ünnepi Széchenyi megemlékezésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

segítik értelmezni állandó egészségi problémái.(2) „Egészségem szájalmas” – foglalja össze maga Széchenyi István testi állapotát a Napló számos időpontjában. Mindezek után már vállalhatónak éreztem a kockázatot, hogy kritikus szemmel tekintsem át eszmetárát, életvezetését, műveinek sorát. Természetesen a teljesség igénye nélkül és keresve a döntés hátterét, összetevőit, és önkényesen választottam ki a megfelelő témákat. Rangsorolnom kellett a fő témákat (a magyar nép és múltjának megítélése, a latin nyelv problematikája, a nemzetiségek és a zsidóság kérdései, a nemzetek fejlődés története) és a melléktémákat (Tisza szabályozás, Kossuthtal való vita, Metternich és a Habsburg ház megítélése, egészségügyi megállapítások, a jobbágyokkal szembeni gőgös Széchenyi-viselkedés megítélése, stb.). Utóbbiakat nem súlyuk miatt ítéltam a kevésbé tárgyalandók közé, de ezeket máshol, mások már több oldalról elvégezték, irodalmilag is jobban ismertek.

### A magyar nép múltjának kérdései. Széchenyi István és a történelem.

Széchenyi nyugati útjain magasabb kulturális, nemzeti, erkölcsi eszményekkel találkozott és lelkében ezen benyomásokkal tért haza. Minden alkalommal elborzadt a régi Magyarország láttán. Mély „undor és megvetés” fogja el, lehetetlennek tartja, hogy egy ilyen mélyre süllyedt nemzetet még fel lehessen emelni. Érdekes, hogy ezen felismerés nem elriasztja a feladattól, hanem még jobban megacélozza elhatározását a nemzet feltámasztására. Meg van győződve arról, hogy a magyarságon csak az igazság teljes körű feltárása segíthet. *„Meg kell ismernie állapotát, elundorodva önmagától, hogy elaljasodásából kiemelkedhessék.”* Mindenekelőtt a nemzet összes illúzióját kellett szétrombolni, melyek gátolták abban, hogy a valóságot elfogulatlanul felismerje. Széchenyi nem kímélt egyetlen illúziót sem. Kíméletlenül leleplezte a nemzet anyagi és lelki szegénységét, tudatlanságát, jellemtelenségét, szolgáltságát, nemzetietlenségét és lekicsinylően szólt múltjáról is, melyet a magyarok dicsőnek tartottak. Mindezt Grünwald Béla foglalja össze kiválóan 1890-ben, Széchenyi István eszmevilágáról írott könyvében.(3)

Mit talált Széchenyi a fejlődés akadályának? Ezeket két nagy csoportba lehet sorolni. A tárgyi feltételek hiánya, melyeket műveiből össze lehet gyűjteni, a következők: Széchenyi vitába száll azzal a nézettel, hogy hazánk egy a *„természet adományaival elárasztott ország”*. A valóság: az ország nagy része pusztaság, mocsár, nádas, elárasztott ártér! A közlekedés (út, híd, csatorna, stb.) hiánya jellemző. A mezőgazdaságra jellemző az *„okszerű művelés”* hiánya. Az állattenyésztés alacsony fokú. A kézművesipar elmaradott állapotú, gyáripar nincs,

a kereskedés sekély és fejletlen. A gróf által talált fejlődési akadályok másik része személyi jellegű. Széchenyi hangsúlyozza az „*élelmesség*”, az „*életre valóság*” hiányzik a magyar emberből. A szakértelem szintje alacsony, (kőfaragó, építész, gépész, kereskedő, stb.) szinte teljesen hiányzik. A művészetek alacsony szintje miatt (szobrász, festőművész, ha valaki ilyet akar alkalmazni, Bécsből kell hozatnia!) az irodalom „*zsenge*”. A testi és lelki orvoslás hazai szintje igen alacsony. Széchenyi így összegez: „*A közértelmesség mélyen leledzik.*” Mindezeket tovább súlyozza, hogy a nemzeti érdekeket nálunk rendszerint megelőzik a személyes, helyi, felekezeti érdekek. Mindezek együtt vezettek el oda, hogy: „*Mi vagyunk leghátrább minden európai keresztény nemzetek között.*”.(4,5,6)

Ezek a vélemények nem használtak Széchenyi népszerűségének. Vonatkozik ez a közhangulat vélekedésére, de a tudósok is fenntartásokat hangoztattak. Hogyan várható el jobb teljesítmény egy olyan nemzettől, melynek rendkívül alacsony az átlagéletkora. A XVIII–XIX. század fordulóján ez 22 év, reformkorban 29 év! Ez rendkívül alacsony, még akkor is, ha ennek fő okozója a magas csecsemőhalandóság. Az ország éppen túl volt egy másfél évszázados török megszálláson. A véleményt kritizálók szerint Széchenyi nem vette figyelembe a 16 éves háború pusztításait, veszteségeit sem. A kolera és himlő járványok számos alkalommal tizedelték a lakosságot. Nem elhanyagolható az sem, hogy amikor mindezek elmúltak, a bécsi központi hatalom magyar földön idegen elképzelésekkel kezdett hozzá a teljesen elnéptelenedett déli országrész újjászervezéséhez. Ez eleve sikertelenségre volt ítélve, akárcsak az Erdéllyel és Horvátországgal megrövidített Hungaria gazdasági egységének helyreállítása. Az elmondottakból kitűnik, hogy a gróf főleg a magyar emberekben vélte megtalálni a haza siralmasságának okát. Szó nem esik a társadalom osztálytagozódásának, feudális elkülönülési tagoltságának szerepéről (jobbágyság, arisztokrácia, polgári értelmiség, stb.) és kormányzási hibákról. Bécs irányítási hibáiról szintén nem történik említés. Széchenyi azt írja három nagy művében: „*Nem nézek én annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre, nincs annyi gondom tudni, valaha mik voltunk, de inkább átnézni, idővel mik lehetünk, s mik leendünk. A múlt elesett hatalmunkból, a jövőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk ezért hiábavaló reminiscentiákkal.*”. Ezért volt az, hogy Széchenyi feltűnően kerülte a múlt, a történelem tanulmányozását, és ezt mi -másokkal együtt- alapvető tévedései egyikének tartjuk. Számos történész szerint – több más ok mellett - ennek két fő következménye lett: a Hitel fogadtatásának egyes negatív aspektusai, és a 40es években bekövetkező Széchenyi-elszigetelődés erre is visszavezethető volt.

## Gróf Széchenyi István antiszemitizmusának kérdései

Széchenyi a Naplóban többször tesz egyes személyek vonatkozásában zsidó mivoltukra vonatkozó megjegyzést. A zsidókérdéssel célzottan 1844. október 1-jén a felsőtáblán mondott beszédében volt kénytelen foglalkozni. Ebben mondott olyan kitételeket, melyeket sajnos később sokan idéztek. Összefoglaló véleménye: „*Szerencsétlen népfaj, iparkodása szimpatikus*”. De nem hagy kétséget, ha konfliktus szituáció alakul ki, döntését az határozza meg, hogy: „*Minden előtt hűség a fajtámhoz*”. Az antiszemitizmus kérdését is érinti beszédjében Széchenyi: „*A magyar nemzet közel a sírhoz*” és az ilyen helyzetben lévő népek és nemzetek intoleránsak és érzékenyek! Felhívja a figyelmet arra, hogy ha a tengerbe tintát cseppentünk, nem történik semmi. Ugyanaz a csepp egy pohár vízben már mélykék szint hoz létre. Ugyanannyi zsidóság egész más megítélés alá esik Angliában, mint a lényegesen kisebb lélekszámú Magyarországon. Siet leszögezni: „*Felfogásom és érzelmem: e hazában minden ember egyenlő jogokkal bírjon, és egyenlő terheket viseljen*”. Ugyanakkor: „*Megvallom, hogy túlságos liberalizmus által vezetettve, másokért soha nem fogom megtenni, hogy a magam gyermekét dobjam ki a bárkából*”. Átv teszi Berzsenyi hasonlatát, ki szerint a kevély tölgy a végletekig ellenáll a külső ostromnak, de a belső férgek (a nemzet és a zsidóság!) könnyen elpusztítják. Tehát a gróf (és nyilván a magyar arisztokrácia nagy része) erős fenntartásokkal tekintett a zsidóságra és nem tekintette azt a nemzet szerves és alkotó részének.(1)

## Gróf Széchenyi István és a latin nyelv

Széchenyit sokat foglalkoztatta: „*Miért oly kevés a magyar közönségben a lelki műveltség*”. A válasz elég meglepő: „*A boldogtalan latin nyelv dúlta már bölcsőjétől fogva a magyar csinosodás szellemét*” (a csinosodás itt nyilván művelődést jelent). „*E természet elleni áldajka fosztá meg a serdülőlt gyermekkori édene napjainak emlékezésitől, midőn meglett korában hazát neki nem adott, hanem csak száraz, elégtelen tudományt*”. Miért ez a nagy és túlzó kirohanás? Kétségtelen, hogy a latin nyelv dominanciája már 100 éve foglalkoztatja a magyar szellemi élet nagyjait (pl. Bél Mátyást), de a magyarság szellemi fejlődésének minden zavarát erre visszavezetni, nem tűnik védhetőnek. Néhány idézet: „*Ezen utálatos békó szigetelte őt el a többi élő nemzettől*” - „*Nemzetünk kárhozatának gyökéroka a latin nyelv*”. Továbbá: „*Használ-e a dajka ha időn túl gyerekségben tartja a csecsemőt*”. Ez a mesterséges infantilizmus eredményezi, hogy: „*Embertelen bilincs tartá vissza a magyart*

*nemzeti eredetiségének és anyanyelvének kifejlődésétől*”. Az sem látszik igazolhatónak, hogy a latin elsajátítása 10-12 évet vesz el az ifjúság fejlődéséből. A Hunniában végül megfogalmazza: törvénnyel kell kimondani: „*a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen*”. Ez történelmi kontextusban jórészt helyes is, de a latinnal együtt kidobott egyéb értékekről sem lehet elfelejtkezni.(7,8)

### Nemzetiségi kérdés

Kevés olyan kérdés van, mely annyira igényelné a kontextusba való helyezést, mint a nemzetiségek és a magyarság kapcsolatrendszere. Mint tudjuk, Széchenyi István két fő veszedelemtől, „eltaposástól” félti zsenge nemzetét. Az első: az Ausztriától való függés, az Ausztriával való viszony. Úgy érzi, egy szakadás, egy forradalom menthetetlenül halálba viszi a magyar államiságot, mivel egész Európa ellenünk fog fordulni. A második: nagy veszedelmet látott a nemzetiségekben. Túl sötéten látta a kolera lázadás kérdését (1831., felvidéki tótok) és a Horvátországban megindult illír mozgalmat. Ezeket Bécs és Oroszország is szították! Széchenyi egész életpályáját végigkíséri a nemzetiségekkel való szörmentén bánás politikája. 1842-ben tartott akadémiai beszédében erősen kikel a horvátokkal szembeni magyarosítás minden kísérlete ellen. „*Maradjatok nyelvekhez hűek*”- mondja a hazánkban élő nemzetiségeknek. Ugyanakkor: „*minden népnek van anyatörzsöke*”. (Ezzel arra világít rá, hogy minden nemzetiségünknek a határainkon túl van anyaországa). „*Beolvadást ellenzők melegítő gócot tartanak fent*”. Ezt a gróf természetesnek tartja. Figyelmeztet: „*A magyarból, kinek nemzeti múltja nem volt és jelene sincs, még minden lehet.*” - „*Hibáink sokak, de erényeink többek*”.

A nemzetiségi táborokban ujjongva fogadták az elmondott akadémiai beszédet. A magyarok ezzel szemben felháborodtak és attól tartottak, hogy a nemzetiségi bujtogatók hathatós támogatást kaptak. Ilyen helyzetben minden javaslatnak óriási jelentősége lehet. A fenti Széchenyi idézetek és a környezetükben lévő szövegrészek egybe hangzó végső kicsengése: „*Az egyetlen út a kéznújtás*”. (9,10)

### A nemzetek életének lefolyása

Széchenyi István 1815 nyaráig változatos és meglehetősen féktelen életet élt, mint oly sok ifjú abban az időben az arisztokrácia soraiból. Ekkor a gróf szabadságot kér, Angliába

utazik, ott tartózkodik több hónapig. 1816-ban kelet felé veszi az irányt, majd 1818-ban visszatér. Ezen útjairól már gőzgépet, gépek műszaki leírásait, tapasztalatok tömkelegét és sok könyvet hoz magával! Ez mind azt jelzi, hogy személyiségfejlődésének jelentős állomásához érkezett. Francia filozófusok, angol közgazdászok, homeopathiát valló és művelő orvosok szerepeltek a szállítmányban sok egyéb más mellett. Olvasmányai hatására egyre gyakrabban teszi fel a kérdést, mit tegyen az életével? Eldönti, hogy cselekedeteit, tevékenységét a magyar nemzet szolgálatának, felemelkedésének fogja szentelni. Ebben a periódusában éri egy olvasmányélmény. Kezébe kerül egy svájci-francia író nő Madame De Staël Németország című könyve. A szerző Németország és Franciaország népének összehasonlítására tesz kísérletet, megállapítva a nemzeti jellem és a nemzeti öntudat fontosságát a nemzet fejlődéstörténetében. A szerző kísérletet tesz a nemzetek fejlődéstörténete állomásainak megállapítására. E szerint a népeknek van nemzeti gyermekkora, fiatalsága, érett kora, elöregedése. Széchenyi szerint Magyarország még ifjú, az élet előtte van, és nevelhető. Ha ez igaz, a népek valódi alakítói, formálói a reformátorok. Az ő fő fegyverük az írott mű, de alkalmazzák a politika egyéb harci eszközeit is. 1825-ben e tényezőket már tudatosan fejleszti önmagában, készül igazi hivatásának útjára lépni. E nézetrendszer szerint a nemzetek fejlődőképessége főleg életkoruktól függ! Az idős nemzet már csak haldoklik, fejlődésképtelen. A nagy megrázkódtatások, így a forradalmak, háborúk felgyorsítják az öregedést, pusztulás közeledtét. E gondolatok végigvonulnak Széchenyi István néhány művén, pl. Politikai Programtörödékek, Hunnia, stb. Szerencsére sem Herdernek, sem Széchenyinek nem lett igaz, a félelmek alaptalannak bizonyultak.(10,11,12)

### Egyéb vitatható Széchenyi döntések

Széchenyi István élete teljes odaadásával küzdött a feudális elmaradottságból való kibontakozás és a polgári átalakulás, a gazdasági megerősödés megvalósításáért. Ebbe tartozott, hogy sokrétű tevékenysége mellett egyre nagyobb figyelmet fordított a közlekedés és a vízszabályozás problémáira. Milyennek látja vizeink állapotát? „Hazánk jórészét víz bírja, posvány fedi”.- „*A Dráván, minden híd, az utak Károlyvárosig sokszor használhatatlanok*” - „*A Dunánknak sem vehetjük nagy hasznát*” - „*A hon vizei korlátlan dühükben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékeit?*”. Hatalmas harcot folytatott a Tisza szabályozásáért. 1833-ban a kormány kinevezte vízügyi biztosnak és megindulhattak a szabályozási munkák. Ezek természetesen túlnyúltak Széchenyi István életén.

Végkifejletében a lecsapolások és vízszabályozások következtében Magyarország mezőgazdasági területe 4,1 millió kat. holddal növekedett, ebből 3 millió hold a Tisza völgyére esett. A késői utókor azonban megállapította, hogy ezen földek értéke igen korlátozott volt és az árvíz elhárítását, annak lehetőségét csökkentette.

Metternich félreismerése nem járt alapvető hatással Széchenyi pályájára. A félreismerés kölcsönös volt. Metternich alábecsülte a gróf zsenialitását, államférfíúi kvalitásait. Széchenyi viszont nem számolt a kancellár két- és sokszínűségével. Az idős ex-kancellár viszont az elsők között látogatta meg a gróft Döblingben, sőt felesége kérésére igazoló jelentést írt Széchenyi Istvánról, békítő szerepéről.

Ide sorolható a Széchenyi–Kossuth vita is. Ezzel könyvtárnyi irodalom és külön közlemény foglalkozik. Az egészségügy egyes kérdései (Önismeret című művében például) is ma már vitathatóak (pl. egészséges házépítés kritériumai, a korabeli orvostudomány eredményeinek teljes elvetése, stb.). Az 1831-ben, kolera ügyben jobbágyaihoz intézett levelében azt írja, hogy a betegségben minden harmincadik beteg hal meg. Ez a szám sajnos tévedés volt, mert minden második beteg halt meg. Talán ide sorolható, hogy kortársai tudták Széchenyiről, hogy csak mágnásokkal fog kezdet! Nem fogott kezdet jobbágyokkal, kiknek felszabadításáért egész életében küzdött.

Megpróbáltuk a tévedések okait rendszerbe foglalni, a teljesség igénye nélkül:

1. Tudatos túlhangsúlyozás, meghatározott cél érdekében. Például: latin nyelv-magyar nyelv összevetése, antiszemitizmus, nemzetiségek, stb.
2. Egyes jelenségek túlértékelése (népek életkora, a jellem, mint nemzetformáló erő, stb.).
3. A kor ismereteinek fejletlensége (homeopathia, kolera).
4. Társadalmi meghatározottság (Kossuthtal való vita).
5. Később változó ítélet (Tisza, stb. szabályozás, sugaras úthálózat).

Mint a fentiekből kitűnik, Széchenyi István nem volt tévedhetetlen. Ő maga írta. 1844-ben egyik hírlapi cikkében: „*A legderekabb, legeszesebb ember is lő bizony néha bakot*”. Szintén írja: „*Könnyű hibát találni, de célszerűbben cselekedni és célirányosabban alkotni nehéz*”.

## Legfontosabb irodalmi lelőhelyek

1.	Fekete József–Váradi József (Szerk.): Széchenyi vallomásai és tanításai. Stúdium Kiadó. Budapest, 1943.
2.	Németh László: Széchenyi. Vázlat. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest, 1989.
3.	Grünwald Béla: Az új Magyarország. Gr. Széchenyi István. Franklin Társulat. Budapest, 1890
4.	Széchenyi István: Stádium. (Reprint). Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest, 1984.
5.	Széchenyi István: Adó és két garas (Reprint). Buda, 1844.
6.	Széchenyi István: Diszharmónia és válság – 1860. Vál.: Fenyő Ervin. Helikon kiadó. Budapest. 1988.
7.	Gróf Széchenyi István: A magyarság világa. Farkas Ferenc Imre Könyvkiadó. 2005.
8.	Gróf Széchenyi István: Gondolatainak gyűjteménye. Paginarium. Budapest, 1998.
9.	Széchenyi István: Hunnia. (Töredékek gróf Széchenyi István fennmaradt kézírataiból. Sajtó alá rendezte Török János. 1858.) (Reprint) Közgazdasági és Jogi Kiadó. 1985.
10.	Szekfü Gyula: A mai Széchenyi. Eredeti szövegek Széchenyi István munkáiból. Hunnia 1834-1835. (Reprint) Révai Kiadó. Budapest, 1985.
11.	Gróf Széchenyi István: Politikai programtöredékek. 1846–1847. In: Széchenyi István Válogatott művei II. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1991.
12.	Oplatka András: Széchenyi István. Osiris Kiadó. Budapest, 2005.